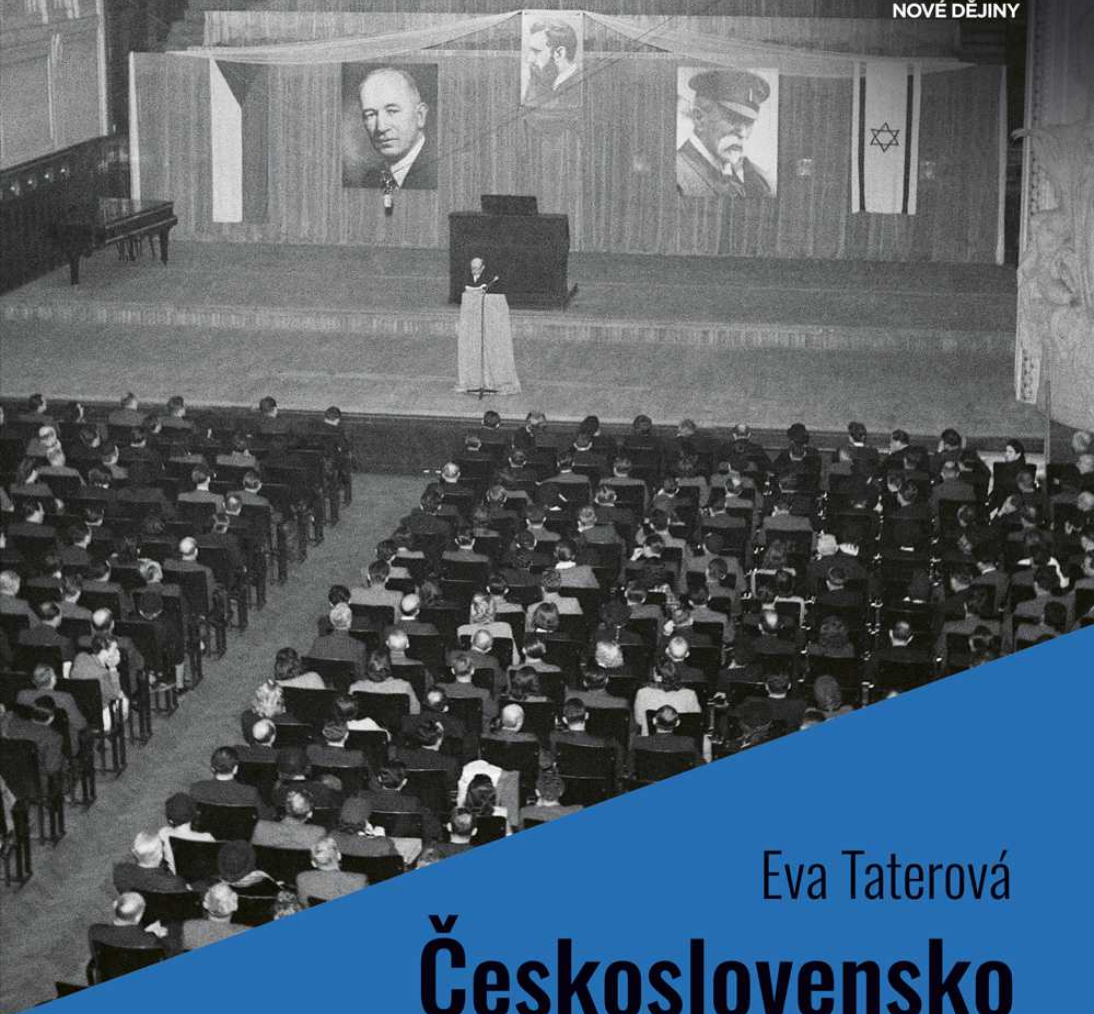

**Studená
válka**
NOVÉ DĚJINY

Eva Taterová

Československo a Izrael v letech 1948–1967

Od podpory sionismu
k otevřenému nepřátelství

**Studená
válka**
NOVÉ DĚJINY

Československo a Izrael v letech 1948–1967

VĚDECKÁ RADA EDICE

Studená válka

NOVÉ DĚJINY

Prof. PhDr. Václav Horčíčka, Ph.D.

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy

Mgr. Ing. Jiří Hudeček, Ph.D.

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy

PhDr. Jan Koura, Ph.D.

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy

PhDr. Jaromír Mrňka, Ph.D.

Ústav pro studium totalitních režimů

Prof. PhDr. Jan Pelikán, CSc.

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy

Doc. PhDr. Vít Smetana, Ph.D.

Ústav pro soudobé dějiny AVČR

PhDr. Ondřej Vojtěchovský, Ph.D.

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy

Doc. Jan Záhořík, Ph.D.

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Eva Taterová

Československo a Izrael v letech 1948–1967

Od podpory sionismu
k otevřenému nepřátelství

NAKLADATELSTVÍ
EPOCHA

Copyright © Eva Taterová, 2022

Cover © Lukáš Tuma, 2022

Photos © Archiv bezpečnostních složek, Archiv
Ministerstva zahraničních věcí, Marek Čejka,
Israel Defense Forces Archive, Israel Ministry
of Foreign Affairs, John F. Kennedy Library,
Wikimedia Commons, 2022

Czech Edition © Nakladatelství EPOCH, Praha 2022

ISBN 978-80-278-0092-6 (print)

ISBN 978-80-278-1232-5 (ePub)

ISBN 978-80-278-1233-2 (mobi)

ISBN 978-80-278-1234-9 (pdf)

OBSAH

Úvod	9
Historie vzájemných vztahů českého a židovského národa před rokem 1945	32
Principy fungování československé zahraniční politiky v letech 1945–1967	44
Kořeny arabsko-izraelského konfliktu.....	62
Vliv evropských velmocí na politický vývoj na Blízkém východě	66
Politický vývoj v mandátní Palestině v letech 1945–1948.	74
Dodávky československých zbraní sionistům.....	82
Vyhlášení Izraele a první arabsko-izraelská válka	89
Vliv politických procesů padesátých let na soudobé československo-izraelské vztahy	101
Změna československého přístupu k Izraeli v důsledku politických procesů	114
Kauza Izraelců Orena a Orensteina vězňných v Československu	117
Radikální sionistická skupina Království izraelské a její aktivity	132
Paralýza československo-izraelské diplomacie v důsledku politických procesů	142
Československo-izraelské vztahy ve stínu suezské krize	161

Události suezské krize a její mezinárodní dopady	161
Přetrvávající napětí v československo-izraelských vztazích	173
Vývoj československo-izraelských vztahů v šedesátých letech	187
Politické vztahy Československa a Izraele na počátku šedesátých let	192
Přístup Československa k soudnímu procesu s Adolfem Eichmannem	201
Revize politických procesů v Československu	211
Stagnace československo-izraelských politických vztahů v druhé polovině šedesátých let.	214
Vypovězení oficiálních československo-izraelských diplomatických vztahů.	223
Šestidenní válka 1967 a její dopady na československo-izraelské vztahy	223
Přístup československé diplomacie k Izraeli po šestidenní válce	234
Československá diplomacie a vybrané izraelské levicové subjekty	243
Spolupráce Československa s Komunistickou stranou Izraele	246
Krajanský spolek Liga izraelsko-československého přátelství a jeho aktivity	255
Závěr	263
Seznam zkratk	274
Chronologie událostí	275
Příloha č. 1: Seznam důležitých aktérů československé zahraniční politiky v letech 1948–1967	280

Příloha č. 2: Seznam důležitých aktérů izraelské zahraniční politiky v letech 1948–1967	282
Prameny a literatura	284
Nevydané Prameny	284
Edice dokumentů	285
Tisk	285
Paměti	285
Odborná literatura	285
Internetové zdroje	294
Shrnutí	297
Summary	300
Rejstřík	304

ÚVOD

Deklarace nezávislosti Státu Izrael vyhlášená představiteli sionistického hnutí dne 14. května 1948 na území Britského mandátu Palestina je považována za jeden z důležitých milníků historie 20. století nejen optikou dění na Blízkém východě,¹ ale rovněž s ohledem na mezinárodní důsledky této události. Vznik nezávislého židovského státu by nebyl možný bez souhlasu podstatné části zástupců východního a západního bloku, kteří v již otevřeně probíhající studené válce chápali Blízký východ jako jeden z geopoliticky klíčových světových regionů a snažili se zde rozšiřovat své sféry vlivu. Dekády trvající arabsko-izraelský konflikt se tak stal jednou z velmi významných oblastí studenoválečného soupeření, přičemž v jeho průběhu se aktivně diplomaticky, politicky, vojensky, ekonomicky a v neposlední řadě též kulturně angažovaly oba supervelmocenské bloky a jejich spojenci.

Důležitou roli v tomto procesu sehrálo Československo, které nejenže částečně navázalo na své diplomatické působení v oblasti v meziválečných letech, ale současně patřilo zejména

¹⁾ V češtině se objevují problémy s přesným vymezením termínu Blízký/Střední východ. Zatímco historicky termín Blízký východ odkazoval na území, která byla součástí Osmanské říše, termín Střední východ se používal pro oblast zemí od Perského zálivu po Afghánistán. V současné době se však oba termíny často používají synonymně, nebo dokonce v kombinaci.

v prvních etapách studené války mezi nejaktivnější země východního bloku, které se v oblasti Blízkého východu angažovaly. Poválečná československá zahraniční politika byla významným způsobem ovlivňována svými vazbami na Sovětský svaz (SSSR), přičemž definitivně tyto trendy stvrdily události únorového komunistického převratu v Československu v roce 1948. Sovětská politika vůči Izraeli, respektive celému regionu Blízkého východu po druhé světové válce však nebyla jednoznačná ani konzistentní. Především v prvních poválečných letech se SSSR zaměřoval na rozšiřování svého vlivu primárně v oblastech ve svém bezprostředním sousedství; v případě Blízkého východu se jednalo o nepříliš úspěšné pokusy o export komunismu do Íránu a Turecka – teprve později začalo sovětské vedení koncepčně uvažovat nad rozšířením své sféry vlivu v dalších zemích regionu.²

Postupem času se začala v zahraniční politice SSSR i USA akcentovat otázka ideologické spřízněnosti mezi jednotlivými zeměmi tzv. třetího světa a jedním ze supervelmocenských bloků. Z tohoto důvodu se zde nabízel určitý prostor pro politické manévrování ve vztazích obou bloků vůči nově dekolonizovaným státům. V případě Izraele Sovětský svaz zpočátku viděl naději pro určitou ideologickou sounáležitost vzhledem ke skutečnosti, že v počátečních etapách existence sionistického hnutí politicky dominovalo jeho levicové křídlo vedené Stranou práce. Koncem čtyřicátých let 20. století se tak nově vznikající židovský stát jevil jako jeden z mála možných spojenců na Blízkém východě, protože v této době

²⁾ DE VITA, Lorena, *The Cold War in the Middle East: Then and Now*, in: *Atlantisch Perspectief*, Vol. 43, No. 6, 2019, s. 34–37.

byla převážná většina ostatních států v oblasti ovládána konzervativními arabskými monarchiemi, jež vnímaly ideologii východního bloku založenou na principech marxismu-leninismu jako svým způsobem bezpečnostní hrozbu. Současné měla řada vysokých politických představitelů arabských států stále silné vazby na Velkou Británii.³

Spojení mezi Izraelem a státy východního bloku bylo nicméně jen dočasnou záležitostí, protože již na počátku padesátých let došlo k revizi do té doby přátelských vztahů. Od konce čtyřicátých let se začaly v sovětském tisku postupně objevovat antisemitsky laděné texty. Eskalace nepřátelských přístupů vůči Židům, respektive Izraeli následovala v souvislosti se zatčením a následně vykonstruovaným monstrprocesem s László Rajkem a jeho spolupracovníky v Maďarsku, s obviněním a odsouzením rumunské političky židovského původu Any Paukerové k mnohaletému vězení, mimo jiné za podporu sionismu, s československými politickými čistkami během procesu s tzv. spikleneckým centrem Rudolfa Slánského a v neposlední řadě jako součást falešných obvinění z plánování vraždy nejvyšších sovětských představitelů SSSR židovskými lékaři. Napětí ve vzájemných vztazích mezi Izraelem a východním blokem bezprostředně nezměnila ani smrt nejvyššího představitele Sovětského svazu Josifa V. Stalina, nicméně jeho nástupce Nikita S. Chruščov provedl v následujících letech zásadní revizi dosavadního sovětského přístupu k vybraným vnitropolitickým i meziná-

³⁾ KRAMMER, Arnold, *The Forgotten Friendship: Israel and the Soviet Bloc 1947–53*, Chicago 1974, s. 9–11.

rodním otázkám, což se projevilo též v přístupu ke státům Blízkého východu.⁴

V kontextu zahraniční politiky byla nejdůležitějším principem Chruščovova teze o existenci dvou protichůdných táborů – socialistického a kapitalistického –, které spolu soupeří o vliv, nicméně vzhledem k riziku vypuknutí zničující jaderné války se tak má dít primárně mírovou cestou. Významným polem pro toto soupeření se měly stát nově dekolonizované země třetího světa.⁵ Tyto změny se do určité míry rovněž promítly v přístupu států východního bloku vůči Blízkému východu. V této době došlo v některých státech regionu, jako například v Egyptě či v Sýrii, k vystřídání stávajících konzervativních režimů novými, nacionalistickými vůdci, kteří jevíli větší ochotu spolupracovat s východním blokem, byť ve většině případů se jednalo spíše o pragmatickou než o ideologickou volbu.⁶

Jako zásadní milník ve vztazích mezi východním blokem a arabskými státy se obvykle uvádí rok 1955, kdy pod sovětským patronátem došlo k uzavření egyptsko-československé obchodní smlouvy, v jejímž rámci byly dojednány podmínky vzájemného obchodu se zbraněmi a dalším vojenským materiálem. K uzavření této dohody přistoupily zúčastněné státy mimo jiné v reakci na vznik vojensko-politické spolupráce mezi Velkou Británií, Irákem, Íránem, Pákistánem a Turec-

⁴⁾ Více viz RUCKER, Laurent, *Stalin, Izrael a Židé*, Praha 2001.

⁵⁾ MUEHLENBECK, Philip, *Czechoslovakia in Africa, 1945–1968*, New York 2015, s. 9–10.

⁶⁾ DANNREUTHER, Roland, *The Soviet Union and the PLO*, London 1998, s. 19–21.

kem, známé pod označením Bagdádský pakt.⁷ Podporu nacionalistickým režimům na Blízkém východě Sovětský svaz jednoznačně deklaroval v případě suezské krize (1956), kdy rozhodně podpořil egyptského prezidenta Gamala Násira ve střetu proti koalici Izraele, Francie a Velké Británie. Jako svého druhu vítězství vůči západním mocnostem v oblasti interpretovali sovětští představitelé též svržení královské monarchie v Iráku v roce 1958 a její nahrazení nacionalistickým režimem generála Kásima, který rozhodl o stažení britských jednotek ze země a o vystoupení Iráku z Bagdádského paktu.⁸

V následujících letech nicméně začalo být zjevné, že noví nacionalističtí vůdci v blízkovýchodních zemích jeví jen omezenou ochotu zahájit přechod k socialismu dle sovětského modelu, což se konkrétně v násirovském Egyptě projevovalo represemi místních komunistů. Východní blok se samozřejmě vůči těmto krokům egyptské a částečně i syrské a irácké vlády poměrně ostře verbálně vymezoval, ale vzájemné vztahy navzdory těmto rozporům nikdy nedospěly do fáze otevřeného nepřátelství, někteří autoři hovoří spíše o neochotě ve vzájemných vztazích.⁹ Tyto spory se podařilo v polovině šedesátých let uhladit, což mimo jiné potvrdila oficiální státní návštěva Nikity S. Chruščova v Egyptě v roce 1964, československý prezident Antonín Novotný pak do Káhiry přiletěl o dva roky později.¹⁰

⁷⁾ Více viz LARON, Guy, *Cutting the Gordian Knot: The Post-WWII Egyptian Quest for Arms and the 1955 Czechoslovak Arms Deal*, Washington, D.C. 2007.

⁸⁾ KAMRAVA, Mehran, *The Modern Middle East: A Political History since the First World War*, Berkeley 2005, s. 70–72.

⁹⁾ DANNREUTHER, R., c. d., s. 21.

¹⁰⁾ ZÍDEK, Petr – SIEBER, Karel, *Československo a Blízký východ v letech 1948–1989*, Praha 2009, s. 75.

Postupně došlo k uzavření dalších smluv o spolupráci mezi zeměmi východního bloku a vybranými státy z regionu Blízkého východu,¹¹ v průběhu šedesátých let se pak začaly budovat vazby mezi státy východního bloku a palestinskými nacionalisty, mezi nimiž začala získávat dominantní postavení Organizace pro osvobození Palestiny (OOP), založená v Jeruzalémě v roce 1964.¹² Východní blok sice zpočátku pohlížel na palestinská nacionalistická hnutí jako na potenciálně ideologicky nespolehlivé a v některých případech až příliš radikální skupiny, avšak tento přístup se začal měnit v souvislosti s událostmi šestidenní války (1967), kdy většina zemí východního bloku vypověděla oficiální diplomatické vztahy s Izraelem, což byl stav, který přetrval až do konce studené války.¹³ Toto rozhodnutí vycházelo z projevu nejvyššího představitele Sovětského svazu Leonida I. Brežněva proneseného na půdě ústředního výboru Komunistické strany SSSR dne 20. června 1967. V tomto projevu Brežněv ostře odsoudil údajně agresivní imperialistickou politiku USA, které spolu se svým spojencem Izraelem měly usilovat o oslabení arabských progresivních režimů spolupracujících s východním blokem. Dle jeho vyjádření měl v sobě arabsko-izraelský konflikt zahrnovat rysy boje proti imperialismu a kolonialismu, ale současně i prvky třídního boje. Z toho důvodu považoval

¹¹) Jemen (1956), Egypt (1957), Irák (1959), Afghánistán (1960), Spojená arabská republika (1962), Alžírsko (1963).

¹²) RUBIN, Barry – COLP RUBBIN, Judith, *Yasir Arafat: A Political Biography*, Oxford 2005, s. 30.

¹³) BAUMGARTNER, Helga, The Three Faces/Phases of Palestinian Nationalism, 1948–2005, in: *Journal of Palestine Studies*, Vol. 34, No. 4, 2005, s. 31–35.

za nutné, aby východní blok vyjádřil podporu arabským státům v jeho aktivitách proti Izraeli.¹⁴

Během padesátých a šedesátých let Československo postupně začalo intenzivně rozvíjet bilaterální vztahy s jednotlivými arabskými státy a později dokonce i s vybranými národně-osvobozeneckými hnutími v oblasti, přičemž tyto vztahy byly dynamické a natolik bohaté na události, že jejich důkladné zmapování a interpretace by si zasloužily samostatnou knihu. Z řady příčin nicméně československá diplomacie vždy věnovala ve sledovaném období zvláštní pozornost Izraeli. Jedním z hlavních důvodů byla přítomnost židovské menšiny na území Československa, u které komunistický režim předpokládal a současně také důkladně monitoroval všechny případné vazby na Izrael, ať už v podobě kontaktů se zaměstnanci izraelské ambasády v Praze, nebo prostřednictvím osobní komunikace s izraelskými občany. Dalším důležitým faktorem byla skutečnost, že Československo se snažilo důsledně sledovat aktivity Izraele, který v rámci geostrategicky významného regionu Blízkého východu vnímalo jako svého politického protivníka a blízkého spojence západu.

Tato podoba vzájemných vztahů samozřejmě reflektuje atmosféru studenoválečné konfrontace padesátých a šedesátých let, ale na druhou stranu je namístě zdůraznit, že československý přístup k jiným západním spojencům na Blízkém východě, jako kupříkladu vůči Íránu, se v porovnání s Izrae-

¹⁴⁾ Wilson Center, „On Soviet Policy Following the Israeli Aggression in the Middle East“, 20 June 1967, dostupné na: <https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/112654> (8. 9. 2021).

lem výrazně lišil. Československo sice k Íránskému císařství přistupovalo se značnou opatrností, ale současně s výrazně menší mírou nepřátelství než k židovskému státu – například zůstala zachována aktivní obchodní výměna, a dokonce proběhlo několik státních návštěv té nejvyšší úrovně (do Československa v letech 1967 a 1977 dokonce zavítal íránský šáh Muhammad Réza Pahlaví se svou manželkou).¹⁵ Tyto skutečnosti potvrzují, že pozice Izraele v zahraničněpolitické koncepci Československa vůči Blízkému východu byla v prvních dvou dekádách studené války značně specifická a vzájemné interakce nedosahovaly ani minimální úrovně obvyklého záběru uplatňovaného ve vztazích s prozápadně orientovanými státy třetího světa. Politicky však navzdory těmto skutečnostem Československo dlouhodobě jevilo o Izrael mimořádný zájem a z toho důvodu lze československou zahraniční politiku vůči Izraeli v letech 1948–1967 chápat jako unikátní a důležitou případovou studii.

Stále rostoucí důraz na výzkum role a působení dalších aktérů v událostech studené války mimo samotné supervelmoci je nastupujícím trendem v historiografii studené války (*New Cold War History*), kdy řada odborníků reviduje doposud dominantní interpretaci tohoto období omezující se primárně na vztahy mezi Spojenými státy americkými a Sovětským svazem. Pro komplexní vysvětlení dobových událostí se pokládá za nutné identifikovat rovněž přístupy dalších státních a nestátních aktérů, což v případě Československa efektivně umožňují deklasifikované dokumenty z období před rokem 1989, dostupné především v relevantních českých archivech,

¹⁵⁾ ZÍDEK, P. – SIEBER, K., c. d., s. 125.

kteřé vřak doposud nejsou příliš vytěžené. Právě důraz na práci s nedávno odtajněnými archivními dokumenty je jedním z důležitých trendů, jež se objevují v přístupech *Cold War History* a které tak umožňují rozšířit pohled na dosavadní výzkum studené války. Z tohoto důvodu analýza československo-izraelských vztahů na základě studia těchto dokumentů nejenže prohlubuje dosavadní výzkum tématu, který nepracoval s českými archivními dokumenty vůbec nebo jen v omezené míře, ale současně analýza přístupu československé diplomacie vůči Izraeli ukazuje na charakter interakcí Československa s nově nezávislou zemí geostrategicky významného regionu Blízkého východu.

Současné historiografické trendy upozorňují na nutnost neomezovat výzkum studené války pouze na diplomatické vztahy mezi jednotlivými státy, ale rovněž reflektovat celou šíři vzájemných interakcí s ohledem na ekonomické, vojenské, kulturní, vzdělávací a další vazby tak, aby výsledný obraz zahrnoval co nejvíce rovin a představil ve výsledku komplexnější obraz. Studium historie diplomacie (*diplomatic history*) se po skončení studené války začalo posouvat směrem k přístupu *international history*, který reflektuje širokou škálu interakcí probíhajících v mezinárodních vztazích v období studené války. Tematický záběr v tomto případě není omezený pouze na vztahy mezi oběma supervelmocemi, ale významný prostor získávají též další státní a nestátní aktéři tzv. prvního, druhého, a zejména po završení procesu dekolonizace i třetího světa.¹⁶ Studená válka je v této perspektivě vní-

¹⁶⁾ KOURA, Jan, První, druhý, třetí svět... Studená válka jako globální fenomén, in: *Dějiny a současnost*, Vol. 41, No. 5, 2019, s. 16–18.

mána jako globální soupeření, které zasáhlo všechny světové regiony. Blízký východ je pak chápán jako velmi významné pole zájmu obou supervelmocenských bloků, přičemž jejich jednotliví členové zde rozvíjeli pestrout paletu aktivit.¹⁷

Vzhledem k reáliím československo-izraelských vztahů ve sledovaném období 1948–1967 lze nicméně tyto nové přístupy aplikovat jen v omezené míře. V návaznosti na stupňující se nepřátelství, které Československo zastávalo vůči Izraeli od počátku padesátých let v souvislosti s politickými procesy a celkovým přehodnocením přístupu k židovskému státu, se bilaterální ekonomické a vojenské vztahy nerozvíjely v zásadě vůbec, a kulturní a vědecká výměna probíhaly jen ve velmi omezené míře. Samostatným tématem pak je působení československé rozvědky v Izraeli a sledování československých občanů židovského původu tajnými službami, které vyžadují další rozsáhlý výzkum. Ten však v současné době není možný, protože velká část materiálů rozvědky ohledně působení na Blízkém východě doposud nebyla kvůli přetrvávajícímu utajení zpřístupněna veřejnosti ke studiu. V rámci této knihy dostanou tato témata prostor v případě, kdy se otázky špionážních aktivit či represe československého židovského obyvatelstva staly předmětem diplomatické komunikace obou zemí v průběhu sledovaného časového období.

Vzájemné kontakty se tak až na výjimky omezovaly na oficiální diplomatickou komunikaci zástupců obou zemí. Specifickou kategorií v tomto ohledu představovaly snad jen styky československých diplomatů s představiteli izraelských le-

¹⁷⁾ WESTAD, Odd Arne (ed.), *Reviewing the Cold War: Approaches, Interpretations, Theory*, London 2000, s. 5–6.

vicových subjektů, především Komunistické strany Izraele a v menší míře krajanské organizace Liga izraelsko-československého přátelství. Současně je však nutné zdůraznit, že se tematický záběr knihy neomezuje pouze na oblast diplomatické historie československo-izraelských vztahů, ale je mnohem širší právě s ohledem na témata jako dopady politických procesů v Československu na vzájemné vztahy s Izraelem, vztah Československa k židovské menšině na jeho území a v neposlední řadě antisemitismus, který se v komunistickém Československu navzdory veřejným deklaracím o náboženské toleranci a svobodě opakovaně objevoval.

* * *

Hlavním cílem této knihy je detailně analyzovat a interpretovat přístup československé diplomacie vůči Státu Izrael v letech 1948–1967, s nutným základním přesahem do dalších historických etap. Časový úsek 1948–1967 byl pro výzkum tématu zvolen z několika důvodů. Rok 1948 je významným milníkem v historii obou států. Československo v únoru 1948 definitivně završilo přechod ke komunistickému politickému zřízení a stalo se integrální součástí východního bloku. V květnu téhož roku vznikl na Blízkém východě Stát Izrael, který posléze musel svou bezprostřední existenci uhájít v první arabsko-izraelské válce. Rok 1967 rovněž představuje v historii československo-izraelských vztahů významný milník, a to především s ohledem na širší dopady vývoje arabsko-izraelského konfliktu na mezinárodní vztahy. V návaznosti na události tzv. šestidenní války (1967) a s ní související zásadní geopolitické změny došlo k oficiálnímu přerušení

diplomatických vztahů mezi Izraelem a většinou států východního bloku včetně Československa.

První kapitola knihy představuje v základních bodech historické pozadí přístupu Československa a jeho vrcholných představitelů k sionistickému hnutí po roce 1918, což je důležité nejen pro pochopení událostí, jež předcházely sledovanému období let 1948–1967, ale též pro charakteristiku kontextu postojů ke snaze vybudovat nezávislý židovský stát, na který do značné míry navázala vládní garnitura obnoveného Československa po roce 1945. Následuje kapitola o utváření a proměnách československé zahraniční politiky ve sledovaném období 1945–1967 vysvětlující základní ideologické principy, ze kterých vycházel přístup Československa vůči sionistickému hnutí a Izraeli. Čtvrtá kapitola čtenáře podrobně seznamuje s kořeny arabsko-izraelského konfliktu, s politickým vývojem v mandátní Palestině a s událostmi předcházejícími vzniku samostatného Izraele. Zde se již velmi výrazně projevila československá podpora sionistickým cílům, která však byla následně v období politických procesů v Československu na počátku padesátých let přehodnocena, což společně s vyhodnocením dopadů těchto událostí na soudobé československo-izraelské vztahy detailně reflektuje kapitola číslo pět.

Československo-izraelské diplomatické vztahy zůstaly od toho momentu po zbylou etapu studené války značně chladné, jak dokládají kapitoly šest až osm, zaměřené na vývoj vzájemných interakcí v letech 1956–1967. Napětí, averze a místy až nepřátelství v bilaterálních vztazích obou zemí se jednoznačně projeví v československém přístupu k důležitým mezinárodněpolitickým událostem v padesátých a šedesátých letech, ve kterých se Izrael přímo angažoval, jako

kupříkladu k suezské krizi, soudnímu procesu s nacistickým zločincem Adolfem Eichmannem a událostem šestidenní války. Kapitola devět pak akcentuje přístup československé diplomacie k vybraným izraelským levicovým subjektům, které zastávaly v československé koncepci vůči Izraeli zvláštní místo s ohledem na předpokládanou ideologickou spřízněnost, nicméně jak se ukazuje v závěru knihy, tato linie vztahů reálně nenaplnila očekávání do ní původně vkládaná.

Vývoj československo-izraelských diplomatických vztahů v období studené války se řadí mezi témata, která jsou v současné době zpracována poměrně málo, navzdory existující bohaté pramenné základně především českých archivních zdrojů. Jednou z ambic této knihy tak je prezentovat doposud neprobádanou rovinu diplomatických vztahů mezi Československem a Izraelem ve sledovaném období a nabídnout čtenáři jejich interpretaci. V ideálním případě by bylo samozřejmě žádoucí konfrontovat informace získané v příslušných českých archivech s dokumenty ze sbírek dalších zemí, především pak Izraele a Ruské federace. V obou případech je však v současné době přístup ke sbírkám v lokálních archivech pro badatele značně omezený.

Stát Izrael s argumentem zajištění své národní bezpečnosti, s ohledem na doposud stále neukončený arabsko-izraelský konflikt, odtajňuje vybranou část archivních dokumentů týkajících se zahraniční a bezpečnostní politiky až po sedmdesátí let od jejich vzniku.¹⁸ Ruské archivní sbírky reflektující období studené války jsou sice ke studiu pro veřejnost oficiálně

¹⁸⁾ Israeli State Archives, „About the archive“, 6 August 2018, dostupné na: https://catalog.archives.gov.il/en/?page_id=5381 (6. 8. 2018).

dostupné, ale realita je poněkud odlišná. Zahraniční badatelé obvykle dostávají k dispozici pouze dopředu schválený výběr z vybraných archivních sbírek, který neposkytuje komplexní obraz dané problematiky a často rovněž nezahrnuje informace, které ruská strana z řady důvodů považuje za citlivé.¹⁹

Pro výzkum československo-izraelských diplomatických vztahů v období let 1948–1967 tak byla využita odborná historická literatura a prameny dostupné v Archivu Ministerstva zahraničních věcí ČR (AMZV), Archivu bezpečnostních složek (ABS), Národním archivu České republiky (NA) a v menší míře ve Vera & Donald Blikken Open Society Archives (OSA). Vzhledem k tématu knihy by se nabízelo pracovat s dostupnými zdroji z Vojenského historického archivu, které by nabídly detailní vhled do vojenské spolupráce mezi Československem a Izraelem, ale bohužel převážná část těchto archiválií byla těžce poškozena během povodní v roce 2002 a v současné době není badatelům přístupná. Je otázkou, zda a kdy bude případně možné poškozené archiválie do budoucna restaurovat.²⁰

V kontextu zvoleného výzkumného tématu je třeba reflektovat obzvláště otázku vnitřní kritiky studovaných pramenů neboli hodnocení obsahu pramene. Týká se to především období první poloviny padesátých let 20. století, kdy v důsledku probíhajících politických procesů, v nichž lidé židovského

¹⁹⁾ Ústav pro studium totalitních režimů STR, „Chceme zpřístupnit ruské archivy, ne legitimizovat ruskou politiku“, 6. června 2018, dostupné na: <https://www.ustrcr.cz/chceme-zpristupnit-ruske-archivy-ne-legitimizovat-ruskou-politiku/> (4. 11. 2021).

²⁰⁾ Vojenský ústřední archiv, „Záchrana archiválií“, dostupné na: <http://www.vuapraha.cz/node/15> (31. 8. 2017).

původu se hráli ne zcela bezvýznamnou roli, docházelo k manipulaci s fakty, v některých případech dokonce k vědomým lžím. Pravděpodobně nejexplicitněji se to projevuje v archívalích zaznamenávajících výslechy vedené StB, kdy doznání obviněných byla s velkou pravděpodobností vynucena pod nátlakem. Tyto nesrovnalosti byly ostatně potvrzeny samotnými československými úřady při revizích politických procesů o dekádu později. Poněkud méně explicitní, ale přesto při detailnějším výzkumu patrné jsou manipulace s fakty v soudobých dokumentech vydávaných Ministerstvem zahraničních věcí. Týká se to především zpráv shrnujících vývoj vzájemných vztahů mezi Československem a Izraelem, kdy události před rokem 1950 jsou líčeny zcela jinou optikou, než jak je popisují dobové dokumenty.

Je zřejmé, že byrokratický aparát ministerstva byl ovlivněn převládající ideologií a očekáváními, která mu předkládala politické vedení. Na konkrétní příklady těchto nesrovnalostí poukážu přímo v textu vždy, když bude patrná nějaká nejednoznačnost v informacích prezentovaných jednotlivými prameny. Současně je možné nalézt také dokumenty, které poukazují na neinformovanost jednotlivých pracovišť o určitých aktuálních událostech, na špatnou či téměř žádnou spolupráci mezi jednotlivými ministerstvy²¹ atd. Zde se nejedná o úmyslnou manipulaci faktů, byť některé prezentované informace mají v důsledku nedostatečného sdílení nižší vypovídací hodnotu. Přesto lze tyto prameny označit za velmi cenné a dokreslující dobové politické realie.

²¹⁾ Velmi neuspokojivě například probíhalo předávání informací mezi Ministerstvem zahraničních věcí a Ministerstvem vnitra v době politických procesů.

Někde na pomezí těchto dvou kategorií se objevují dokumenty a zprávy, které se zabývají monitorováním aktuálních událostí, což byl jeden z hlavních úkolů československých zastupitelských úřadů v zahraničí. Zejména po zhoršení vztahů mezi oběma zeměmi na přelomu čtyřicátých a padesátých let 20. století hodnotilo československé vyslanectví v Tel Avivu velmi kriticky v zásadě každý krok izraelské vlády, bez ohledu na fakt, zda se tyto konkrétní události nějakým způsobem dotýkaly Československa nebo nikoliv. V mnoha případech byly studenoválečnou optikou interpretovány i události, které s průběhem studené války bezprostředně nesouvisely. Je samozřejmě legitimní položit si otázku, do jaké míry se jednalo o hodnocení situace československými diplomaty na základě jejich vlastního pozorování a do jaké míry byli ovlivněni převládající ideologií a vnímáním světa, které od nich očekávalo pražské ústředí.

Bylo by samozřejmě namístě konfrontovat informace dostupné v archivních materiálech se vzpomínkami pamětníků za pomoci metod orální historie, ale to je vzhledem k odstupu více než padesáti let, která dělí současnost od studovaných událostí, téměř nemožné vzhledem ke skutečnosti, že většina pamětníků studovaných událostí z československých či izraelských diplomatických kruhů už nežije. Nicméně v plné míře alespoň využívám dostupné memoáry. Mezi nejdůležitější autobiografické knihy k tomuto tématu patří *Vzpomínky: 1945–1968* bývalého československého velvyslance v Izraeli Eduarda Goldstückera (2005)²² a memoáry *Open the Gates! The Dramatic Personal Story of 'Illegal' Immigra-*

²²⁾ GOLDSTÜCKER, Eduard, *Vzpomínky: 1945–1968*, Praha 2005.

tion to Israel prvního izraelského vyslance v Československu Ehuda Avriela (1975).²³

Za patrně nejdůležitější doposud vydanou publikaci, která se věnuje otázce československo-izraelských vztahů v době studené války, lze považovat knihu *Československo a Izrael v letech 1947–1953* z roku 1993 autorského kolektivu Jiří Dufek, Karel Kaplan a Vladimír Šlosar. Hlavním tématem knihy je nicméně především vojenská dimenze vzájemných vztahů.²⁴ Základní události a témata politických vztahů mezi komunistickým Československem a Izraelem představují ve své knize *Československo a Blízký východ v letech 1948–1989* Petr Zídek a Karel Sieber (2009). Vztahům mezi Izraelem a Československem se věnuje pouze jedna kapitola, která sice mapuje hlavní trendy a události, ale nepřináší hlubší ani detailnější analýzu dobových událostí.²⁵ Ve stručnosti shrnuje hlavní body česko-izraelských/československo-izraelských vztahů v poslední kapitole své knihy *Izrael a Palestina: minulost, současnost a směřování blízkovýchodního konfliktu* (2013) Marek Čejka, jedná se však spíše o chronologický přehled nejdůležitějších událostí.²⁶ Velký zájem vzbudila kniha Martina Weina *Slovanský Jeruzalém. Jak Češi založili Izrael* (2018),²⁷ která předkládá různé filozofické a kulturní perspektivy v souvislosti s českou stopou ve vývoji sionistického hnutí a jeho cílů. Té-

²³⁾ AVRIEL, Ehud, *Open the Gates! The Dramatic Personal Story of 'Illegal' Immigration to Israel*, New York 1975.

²⁴⁾ DUFEK, Jiří – KAPLAN, Karel – ŠLOSAR, Vladimír, *Československo a Izrael v letech 1947–1953: studie*, Praha 1993.

²⁵⁾ ZÍDEK, P. – SIEBER, K., c. d.

²⁶⁾ ČEJKA, Marek, *Izrael a Palestina: minulost, současnost a směřování blízkovýchodního konfliktu*, Brno 2013.

²⁷⁾ WEIN, Martin, *Slovanský Jeruzalém. Jak Češi založili Izrael*, Praha 2018.

matu vztahů Československa a Izraele v době studené války se věnuje jedna kapitola, která však není založena na archivním výzkumu.

S ohledem na tematické zaměření této knihy jsou důležité publikace, které se zabývají postavením Židů v komunistickém Československu. Na osobních výpovědích členů židovské komunity v Československu je založena kniha Aleny Heitlinger *Ve stínu holocaustu a komunismu: čeští a slovenští židé po roce 1945* (2007).²⁸ Autorka však věnuje otázkám zahraniční politiky ve vztahu k Izraeli jen nízkou pozornost, protože hlavní tematický záběr knihy spočívá především v oblasti života židovské komunity v Československu po druhé světové válce. Do podobné oblasti spadá i výzkum vedený Janem Láničkem reflektující měnící se pozici Židů v československé společnosti a v koncepci československého státu po roce 1945 *After the Whirlwind: Jewish Absence in Postwar Czechoslovakia* (2017),²⁹ kniha *Vanished History: The Holocaust in Czech and Slovak Historical Culture* (2014) Tomáše Sniegoňě věnovaná reflexi událostí holocaustu v Československu,³⁰ a monografie Magdaleny Sedlické (2021) *Není přítel jako přítel: Židé v národním státě Čechů a Slováků, 1945–1948*.³¹

²⁸) HEITLINGER, Alena, *Ve stínu holocaustu a komunismu: čeští a slovenští židé po roce 1945*, Praha 2007.

²⁹) LÁNIČEK, Jan, *After the Whirlwind: Jewish Absence in Postwar Czechoslovakia*, in: *Journal of Contemporary History*, Vol. 52, No. 2, 2017, s. 278–296.

³⁰) Sniegoň, Tomáš, *Vanished History. The Holocaust in Czech and Slovak Historical Culture*, New York 2014.

³¹) SEDLICKÁ, Magdalena, *Není přítel jako přítel: Židé v národním státě Čechů a Slováků, 1945–1948*, Praha 2021.

Samostatnou subkategorii tvoří publikace, které se věnují osudům vybraných osobností židovského původu v Československu, především pak v kontextu komunistických politických procesů. Patrně největší pozornost je tradičně věnována procesu s generálním tajemníkem Komunistické strany Československa (KSČ) Rudolfem Slánským. Tuto kauzu podrobně popsal Rudolf Ströbinger v knize *Vražda generálního tajemníka* (1991),³² téma Slánského politické dráhy zpracoval rovněž Karel Kaplan v knize *Kronika komunistického Československa: Klement Gottwald a Rudolf Slánský* (2009).³³ Kromě výše uvedených zdrojů existuje řada publikací, jejichž primární tematický záměr je jiný než vztahy Izraele a Československa, ale přesto se ve stručnosti vybraným důležitým bodům bilaterální diplomacie, jako například otázce dodávek československých zbraní sionistickému hnutí nebo problematice migrace československých Židů do Izraele, věnují.³⁴

Postupem času vzniká odborná literatura věnovaná diplomatickým vztahům jednotlivých zemí východního bloku a Izraele, avšak teprve v nedávné době začali badatelé v některých z těchto zemí získávat komplexní přístup k relevantním archivním fondům z období studené války. Nejvíce z nich

³²⁾ STRÖBINGER, Rudolf, *Vražda generálního tajemníka: poslední Stalinův exemplární proces, soud s Rudolfem Slánským*, Brno 1991.

³³⁾ KAPLAN, Karel, *Kronika komunistického Československa: Klement Gottwald a Rudolf Slánský*, Brno 2009.

³⁴⁾ Příkladem takových publikací, které získaly mezinárodně velký ohlas, jsou: BLACK, Ian – MORRIS, Benny, *Mossad: izraelské tajné války, dějiny izraelské tajné služby*, Brno 2006; GILBERT, Martin, *Izrael. Dějiny*, Praha 2002; JOHNSON, Paul, *Dějiny židovského národa*, Praha 1995; KRÜPP, Michael, *Dějiny státu Izrael: od založení do dneška (1948–2013). Moderní dějiny*, Praha 2013; SACHAR, Howard Morley, *Dějiny státu Izrael*, Praha 1999.

se tradičně zaměřuje na studium interakcí mezi židovským státem a Sovětským svazem³⁵ a měnící se dynamiku v komunikaci mezi Izraelem a oběma německými státy,³⁶ dlouhodobě se nacházející ve stínu událostí druhé světové války. V případě dalších postkomunistických evropských zemí doposud neexistují ucelené studie věnující se interakcím s Izraelem během celé studené války, doposud vydané publikace se věnují buď významným bodům bilaterálních vztahů, nebo tématům spjatým s postavením židovských komunit nacházejících se na území těchto států.³⁷

Obecně rozšířeným problémem při psaní prací orientovaných na region Blízkého východu je nejednotnost v transkripci jmen z arabštiny, hebrejštiny a dalších lokálních jazyků, pro kterou v českém prostředí neexistuje sjednocená norma. Ab-

³⁵⁾ Např. KLINGHOFFER, Arthur J., *Israel And The Soviet Union: Alienation Or Reconciliation*, London 2021; RUCKER, L., c. d.; GOVRIN, Yosef, *Israeli-Soviet Relations, 1953–67: From Confrontation to Disruption*, London 1998.

³⁶⁾ Např. DE VITA, Lorena, *Israelpolitik: German–Israeli relations, 1949–69*, Manchester 2020; MARWECKI, Daniel, *Germany and Israel: Whitewashing and Statebuilding*, Oxford 2020; LAVY, George, *Germany and Israel: Moral Debt and National Interest*, London 2014.

³⁷⁾ Pravděpodobně nejobsáhlejší literatura existuje ohledně osudů židovské komunity v Polsku těžce zasažené tragickými událostmi holocaustu, jako například RICE, Monika, *What! Still Alive?! Jewish Survivors in Poland and Israel Remember Homecoming*, Syracuse, NY 2017; SALSITZ, Norman, *Three Homelands: Memories of a Jewish Life in Poland, Israel, and America*, Syracuse, NY 2002. Poměrně dobře je též zpracované téma pragmatické spolupráce mezi Rumunskem a Izraelem v době studené války v: IOANID, Radu, *The Ransom of the Jews: The Story of the Extraordinary Secret Bargain Between Romania and Israel*, London 2021; doposud jen dílčí studie vyšly k tématu izraelsko-jugoslávských vztahů, jako např. RADOVANOVIĆ, Milan, *Migration Spawning Migration – On Continuity in Jewish Emigration from Yugoslavia to Palestine/Israel*, in: *Istorija 20 Veka*, Vol. 38, No. 2, 2020, s. 187–202.

sence ustálené formy je patrná ve studovaných archivních dokumentech, kdy se často objevují různé způsoby přepisu jmen jednotlivých osob podle toho, zda byly převzaty z anglicky, francouzsky či německy psaných zdrojů, protože naprostá většina zaměstnanců Ministerstva zahraničních věcí ve sledovaném období prvních dvou dekád studené války neovládala aktivně žádný blízkovýchodní jazyk. V předkládaném textu se budu snažit držet zavedených českých přepisů v případě, že přepisy pro konkrétní jména již v česky psané odborné literatuře existují. V případě, kdy tyto přepisy doposud nejsou zavedeny, budou jména přepsána do češtiny foneticky, popřípadě dle standardů Mezinárodní fonetické abecedy (IPA). U přímých citací z archivních pramenů však bude pro větší autenticitu zachována originální forma přepisu.

Další matoucí záležitostí může být skutečnost, že řada Židů/Izraelců ve sledovaném období let 1948–1967 často změnila svá původní jména. K tomuto kroku přistupovali z různých důvodů, ale typicky se jednalo především o snahu identifikovat se se svými kořeny přijetím hebrejského jména a příjmení. Tento proces byl charakteristický především pro Židy, kteří se rozhodli pro přesídlení do své biblické domoviny, ale podobná snaha se objevovala i u Židů žijících ve střední Evropě. Mnozí středoevropští Židé v průběhu doby, kterou strávili v diaspoře, poněmčili svá příjmení. Po tragických událostech druhé světové války a holocaustu se však řada z nich rozhodla německou variantu svého jména nadále nepoužívat z důvodu příliš bolestných konotací, které to pro ně mělo. Pro účely této knihy byl zvolen následující postup: Pokud byla některá z osob v průběhu svého života známá pod více jmény, při první zmínce uvedu obě jména. V dalším

textu bude používáno jméno, pod kterým byla dotyčná osoba ve svém životě známější, ve většině případů tedy jméno nové.

* * *

Tato kniha představuje druhé, aktualizované vydání mé knihy *Československá diplomacie a Izrael v letech 1948–1967*, vydané Mendelovou univerzitou v Brně v roce 2017. Oproti předchozí verzi prošel text revizí, kdy bylo přidáno několik zcela nových kapitol vysvětlujících širší kontext vztahů mezi českým a židovským národem, historické kořeny arabsko-izraelského konfliktu a nástin vývoje československého přístupu k Izraeli po roce 1967. Dále byly oproti původnímu vydání rozšířeny jednotlivé kapitoly jak o informace z nově získaných archivních zdrojů, tak i o detailnější faktografický kontext, sloužící pro lepší porozumění čtenáře komplikovaným událostem dění na Blízkém východě ve sledovaném období prvních dvou dekád studené války.

Kniha *Československo a Izrael v letech 1948–1967: Od podpory sionismu k otevřenému nepřátelství* je výsledkem mojí několikaleté práce zahájené v době doktorského studia na Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity. Významnou motivací pro výběr tématu československo-izraelských diplomatických vztahů v období prvních dekád studené války byl můj studijní pobyt na Ben-Gurion University of the Negev v Beerševě v letech 2010–2011, umožněný díky stipendiu Ministerstva zahraničních věcí Státu Izrael. Rok strávený v Izraeli nejenže zásadně přispěl k mému osobnímu a profesnímu růstu, ale zároveň mě rozhovory s mými izraelskými vyučujícími, kamarády a známými inspirovaly k tomu, abych se snažila zma-

povat alespoň část společné historie našich zemí. Následovalo nepočítaně hodin studia v Archivu Ministerstva zahraničních věcí ČR, Národním archivu ČR, Archivu bezpečnostních složek ČR a Vera & Donald Blinken Open Society Archives a následná analýza tisíců stránek archivních pramenů.

Tento dlouhodobý výzkum by nebyl možný bez pomoci a podpory mnoha lidí, jejichž jmenný seznam by byl více než rozsáhlý. Ráda bych poděkovala kolegům z Ústavu teritoriálních studií Mendelovy univerzity v Brně, Katedry mezinárodních vztahů a evropských studií Masarykovy univerzity a Katedry historie University of Nebraska-Lincoln, kteří mi pomohli rozvinout mé myšlenky a udat další směr výzkumu. Rovněž si velmi cením inspirujících a podnětných debat s odborníky a přáteli z dalších českých a zahraničních vědeckých institucí. Velké poděkování patří zaměstnancům všech výše uvedených archivů, kteří mi vždy byli velmi nápomocni při dohledávání důležitých zdrojů. Dík náleží rovněž nakladatelství Epocha, které umožnilo vydání této knihy v edici *Studená válka – nové dějiny*. V neposlední řadě bych na tomto místě chtěla vyjádřit poděkování všem svým blízkým, zejména pak své rodině a přátelům, kteří mě neochvějně podporovali během mého dosavadního působení v akademickém světě.